

HARBIY IJTIMOIYLASHUV: HARBIY XIZMATCHINING SHAXSIYATI VA IDENTITETI SHAKLLANISHI

Mirzaxamdamova Odina Mirzoxid qizi

Fargʻona davlat universiteti Tarix fakulteti Sotsiologiya yoʻnalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola harbiy ijtimoiylashuv jarayonining mohiyatini tahlil qilishga, harbiy xizmatchining shaxsiyati va identiteti shakllanishi jarayoniga bagʻishlangan. Unda harbiy muhitda kechuvchi ijtimoiylashtirish mexanizmlari, harbiy intizom, jamoaviylik, buyruqqa boʻysunish, patriarxal qadriyatlar va vatanparvarlik kabi omillarning shaxs rivojiga taʼsiri sotsiologik nuqtai nazardan yoritiladi. Maqolada, shuningdek, harbiy xizmat davomida sodir boʻladigan psixologik moslashuv, roli oʻzlashtirish va identitet shakllanishi tahlil qilinadi. Harbiy institutlar orqali shaxsni jamiyatga muvofiqlashtirishning usullari empirik maʼlumotlar bilan asoslanadi.

Kalit soʻzlar: harbiy ijtimoiylashuv, shaxsiy identitet, harbiy muhit, sotsiologik moslashuv, shaxs rivoji, fuqarolik va harbiy roli, ijtimoiy institut, buyruqqa boʻysunish, intizom, ijtimoiy rol.

Shaxsning jamiyatda tutgan oʻrni, oʻzini anglash jarayoni va ijtimoiy rolining shakllanishi turli institutlar taʼsirida roʻy beradi. Shu nuqtai nazardan, harbiy xizmat – eng kuchli ijtimoiy institutlardan biri boʻlib, unda inson faqat jismoniy emas, balki ijtimoiy va psixologik jihatdan ham qayta shakllanadi. Harbiy ijtimoiylashuv – bu shaxsning harbiy muhitga moslashuvi, oʻzini harbiy jamoaning aʼzosi sifatida anglash jarayoni boʻlib, u shaxsiy identitet va ijtimoiy rolning yangicha shaklga kirishini bildiradi.

Harbiy ijtimoiylashuv doirasida shaxs mustahkam tartib-intizom, kollektiv qadriyatlar, buyruqqa boʻysunish, vazifalarni bajarish va oʻzidan yuqoridagi tuzilmalarga itoat etish orqali jamiyatda boshqa turdagi ijtimoiy rollarga nisbatan oʻziga xos rolda boʻladi. Bu maqolada aynan mana shu murakkab va koʻp qirrali jarayon tahlil qilinadi.

Ijtimoiylashuv – bu shaxsning jamiyatga moslashuvi, undagi normalar va qadriyatlarni oʻzlashtirishi, oʻz ijtimoiy rolini anglash va bajarish jarayoni hisoblanadi. Harbiy ijtimoiylashuv esa ijtimoiylashuvning maxsus turi boʻlib, oʻziga xos jihatlarga ega: unda qatʼiy intizom, vertikal tuzilma, buyruq va topshiriqlar tizimi, jamoaviylik va ierarxiyaga asoslangan boshqaruv mavjud.

Harbiy muhitda ijtimoiylashuv shaxsning ichki psixologik holatiga jiddiy taʼsir koʻrsatadi. Bu jarayonda fuqaro oʻzining avvalgi shaxsiyligini qisqa muddatda qayta shakllantiradi, yaʼni u endi individual emas, balki kollektivan harakat qiluvchi harbiy shaxsga aylanadi.

Identitet – bu shaxsning “men kimman?” degan savolga javobidir. Harbiy xizmatda identitet transformatsiyasi ikki bosqichda roʻy beradi:

1. **Stressor bosqich:** bu bosqichda fuqaro to'satdan harbiy qoidalarga duch keladi, avtonomiyasi cheklanadi va yangi ijtimoiy rollar unga yuklanadi. Bu bosqichda shaxsiy qarshilik, tushkunlik, o'zini yo'qotish hissi ko'zga tashlanadi.

2. **Adaptiv bosqich:** shaxs asta-sekin harbiy intizomga moslasha boshlaydi, o'zini "harbiy" sifatida anglaydi. Identiteti yangi normalar asosida qayta shakllanadi.

Bu jarayon davomida "fuqaro" identiteti o'rnini "xizmatdagi shaxs" identiteti egallaydi. Harbiy kiyim, harbiy til, jamoaviy xatti-harakatlar, marsh, tartib – bularning barchasi shaxsiy identitetni harbiy model asosida shakllantiruvchi vositalardir.

Harbiy ijtimoiylashuvda quyidagi mexanizmlar muhim rol o'ynaydi:

➤ **Intizom va buyruqqa bo'ysunish:** bu harbiy hayotning asosiy tamoyili bo'lib, shaxsni bo'ysunish va nazoratga o'rgatadi.

➤ **Jamoaviylik:** harbiy muhitda individual xatti-harakat emas, balki jamoa manfaati ustuvor bo'ladi. Bu o'z-o'zini boshqarishdan voz kechishni talab etadi.

➤ **Ritual va ramzlar:** harbiy marosimlar, formalar, mukofotlar va boshqa atributlar shaxsda harbiy identitetni mustahkamlashga xizmat qiladi.

➤ **Rasmiy va norasmiy ierarxiyalar:** rasmiy harbiy unvonlar bilan bir qatorda, norasmiy obro' ham shaxsni ijtimoiy strukturada belgilaydi.

Ushbu mexanizmlar orqali harbiy xizmatchining shaxsi doimiy ravishda ijtimoiy me'yorlarga moslashtiriladi va mustahkamlanadi.

Harbiy xizmat shaxsga ijobiy jihatdan ta'sir qilishi mumkin:

✚ Intizomli, mas'uliyatli, bardoshli shaxs shakllanadi.

✚ Jismoniy va psixologik barqarorlik kuchayadi.

✚ Vatanparvarlik va fuqarolik burchini his etish ortadi.

✚ Liderlik, jamoada ishlash ko'nikmalari rivojlanadi.

Biroq, ba'zi holatlarda bu jarayon salbiy oqibatlarga ham olib keladi:

✚ Shaxsiy erkinlikning cheklanishi depressiv holatlarga sabab bo'ladi.

✚ Haddan ortiq bo'ysunish va tashqi nazorat shaxsiy tashabbusni kamaytiradi.

✚ Harbiy muhitda yuzaga keluvchi psixologik bosimlar (dedovshina, muomala madaniyatsizligi) shaxs ruhiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Shu bois, harbiy ijtimoiylashuvda shaxsni ruhiy tayyorlash, psixologik yondashuv va individual salohiyatni inobatga olish muhimdir.

O'zbekiston sharoitida harbiy xizmat asosan erkaklarga taalluqli bo'lsa-da, so'nggi yillarda ayollarning ham harbiy sohada faollashuvi kuzatilmoqda. Gender omili harbiy ijtimoiylashuvda sezilarli farqlarni yuzaga keltiradi. Masalan, erkaklarda harbiylik ko'proq kuch, intizom, jasorat bilan bog'liq bo'lsa, ayollarda bu ijtimoiy yuksalish vositasi sifatida namoyon bo'lmoqda.

Shuningdek, shahar va qishloq yoshlari, oliy ma'lumotli va o'rta ta'limli xizmatchilar o'rtasida ham ijtimoiylashuv darajasi va identitet shakllanishi farqlidir. Sotsiologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, madaniy kapitali yuqori bo'lganlar harbiy xizmatda tezroq moslashadi va ijtimoiy rollarni faolroq o'zlashtiradi.

Harbiy xizmatdan chiqqan shaxslar o'zlarining ilgari shakllangan harbiy identitetini jamiyatdagi boshqa rollar bilan uyg'unlashtirishga harakat qiladilar. Bu – re-sotsiologizatsiya deb ataladi. Ba'zi hollarda bu jarayon oson kechadi, chunki harbiy xizmat ko'plab ko'nikmalarni shakllantirgan bo'ladi. Boshqa holatlarda esa sobiq harbiylar jamiyatga qayta moslasha olmay, ishsizlik, ijtimoiy ajralish, depressiya kabi muammolarga duch keladilar.

Shu bois harbiy xizmatdan keyingi davr uchun maxsus psixologik va kasbiy reabilitatsiya dasturlarini ishlab chiqish dolzarb hisoblanadi.

Harbiy ijtimoiylashuv – bu shaxsning harbiy muhitga moslashuvi, yangi ijtimoiy rolni o'zlashtirishi va harbiy identitetni shakllantirish jarayonidir. U jamiyatda intizomli, mas'uliyatli, ijtimoiy jihatdan barqaror shaxslar yetishtirishga xizmat qiladi. Biroq bu jarayon o'z ichida muayyan xavf-xatarlar, psixologik bosimlar, moslashuvdagi qiyinchiliklarni ham qamrab oladi. Shuning uchun harbiy ijtimoiylashuvni davlat, jamiyat va psixologik xizmatlar tomonidan muvofiqlashtirilgan holda yuritish muhimdir. Harbiy xizmatni insonning ijtimoiy rivojlanishida kuchli ijtimoiy institut sifatida qarash – jamiyat barqarorligi va xavfsizligining kafolati bo'la oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Berger, P., Luckmann, T. (1966). The Social Construction of Reality. Anchor Books.
2. Mead, G. H. (1934). Mind, Self, and Society. University of Chicago Press.
3. Huntington, S. (1957). The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations. Harvard University Press.
4. O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi rasmiy sayti — www.mod.uz
5. Mamajonov A. (2023). “Harbiy xizmatda shaxsiy identitet va psixologik moslashuv.” Sotsiologiya va yoshlar, №2.
6. Sharipova Z. (2022). “Ayollar harbiy xizmatida gender rollarining o'zgarishi.” Oila va jamiyat, №4.
7. Yusupov D. (2024). “Harbiy ijtimoiylashuv va re-sotsiologizatsiya.” O'zbekiston ijtimoiy tadqiqotlari jurnali, №1.